

نقطه نظر / نقد نظر

کارناوال: توسعه اجتماعی، توسعه گردشگری

مهرنوش بسته‌نگار*

استادیار پژوهشکده توسعه تکنولوژی جهاد دانشگاهی صنعتی شریف، دکترای مدیریت گردشگری، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۷ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۱

چکیده کارناوال‌ها رویدادهایی مردمی-انتقادی هستند که جدیت فرهنگ رسمی و هنجارهای حاکم را به سخره می‌گیرند و برابری و آزادی را توأمان به نمایش می‌گذارند. در کارناوال آزادی و رهایی موقت از چنگ نظم حاکم در کنار ارتباطاتی اصیل میان طبقات مختلف جامعه فارغ از سلسله‌مراتب و ممنوعیت‌های همیشگی شکل می‌گیرد. کارناوال با تمسخر افکار و اعتقادات بی‌بنیان و خرافی، به اذهان تلنگر می‌زند و سطح آگاهی جامعه را نیز بالا می‌برد. خنده در کارناوال، ترس از قدرت و تابوها را که در طی سالیان دراز درون فرد و جامعه شکل گرفته، فرو می‌ریزد و صداهای سرکوب‌شده و خاموش را به گوش‌ها می‌رساند. چنین رویدادی هم جاذبه گردشگری است که با خود سود اقتصادی برای جامعه میزبان به همراه دارد و هم نمایشی است که بازیگران آن شهروندانند و اجرایشان همان حضورشان است. حضوری که نشان از بلوغ فردی و جمعی است. این نوشتار انتقادی مروری دارد بر مفهوم و مؤلفه‌های کارناوال و پیام آشکار آن این است که چرا در ایران کارناوال اجرا نمی‌شود؟ در واقع این یک استفهام انکاری یا پرسش بلاغی است که نویسنده به دنبال یافتن پاسخ آن نیست، بلکه هدفش جلب توجه مخاطب و به‌اندیشه‌واداشتن اوست. درک مفهوم کارناوال با درک مفهوم چندصدایی عجین است و طبیعتاً جوامعی که سالیان دراز تحت حکمرانی سلاطین مستبد زیسته‌اند باید برای این گشودگی اهتمام بیشتری بورزند.

واژگان کلیدی کارناوال، شادپیمایی، گروتسک، چندصدایی، گردشگری شهری.

شرکت می‌کنند صرفاً یک انبوهه و ازدحامند یا تن‌هایی هستند که فردیت خود را متوقف کرده و در پشت لباس‌های سنتی یا نقاب، جمعیتی هستند که در برابر نظام رسمی و زبان قدرت خودنمایی می‌کنند؟

بدنه نقد

کارناوال‌ها جشن‌ها و نمایش‌های خیابانی هستند که فرهنگ عمومی مردم را واگویی می‌کنند. در جشن‌ها و آیین‌های کارناوالی خط تمایز میان طبقات اجتماعی موقتاً محو می‌شود، سلسله‌مراتب اجتماعی به هم می‌ریزد و همه در شرایط برابر و یکسان کنار هم قرار می‌گیرند و رخدادهایی را می‌آفرینند

مقدمه و بیان مسئله | در اغلب شهرهای دنیا و در مناسبت‌های مختلف، کارناوال^۱ به معنای «کاروان شادی» یا «شادپیمایی» برگزار می‌شود. اما در کشور ما برگزاری کارناوال‌ها به قدری کم و نامحسوس است که اگر بگوییم نیست، سخن گزافی نگفته‌ایم. شاید در نگاه اول این‌طور به نظر برسد که آن‌ها که کارناوال دارند مردمانی بی‌هدف، لذت‌جو و سبک‌سر هستند ولی به نظر می‌رسد وقت آن رسیده که این سطحی‌نگری و ساده‌اندیشی را کنار گذاشته و ببینیم کارناوال چیست، چه مؤلفه‌هایی دارد و کارکردش در جوامع انسانی چه می‌تواند باشد. آیا کسانی که در کارناوال

*نویسنده مسئول: mnegar51@gmail.com، ۰۹۱۹۵۱۵۹۳۲۳

و بخشی از چرخه حیات است و به دنیای پس از مرگ، کاری ندارد.

خنده: خنده در کارناوال، راه غلبه بر تک‌صدایی است. خنده در کارناوال، جدیت را نفی نمی‌کند بلکه آن را بالاتر می‌کشد. **نسبیت و تضاد:** کارناوال چیدمانی از تضادهاست. از تفاوت‌های بین‌نسلی گرفته تا اختلاف‌های فرهنگی و اجتماعی و به این ترتیب نسبیت را به تصویر می‌کشد. **محتوای فلسفی و غیرمذهبی:** معمولاً کارناوال‌ها بار معنایی و فلسفی دارند، در عین اینکه از جزمیت‌های مذهبی به دور هستند.

قلمرو آرمان‌شهری: در کارناوال‌ها مردم به دنیای آرمانی قدم می‌گذارند، دنیایی آزاد، برابر و با وفور نعمت.

گروتسک^۲: گروتسک اصلی‌ترین ویژگی کارناوال است. گروتسک سبکی هنری است که زشتی را با آراستگی عرضه می‌کند. گروتسک طنز تلخ است؛ آدمی در مواجهه با گروتسک دچار حیرت و عجز می‌شود و واکنشش با خنده شروع و با ترس پایان می‌یابد. گروتسک چیزی عجیب و غریب، ترسناک، خنده‌دار و غیرواقعی خلق می‌کند (**قافله‌باشی و حسینی، ۱۴۰۰**)؛ مخاطب را به ریشخند وادار می‌دارد اما هدفش ایجاد انزجار است. گروتسک حقیقتی عریان است و همین آن را قدرتمند می‌کند. گروتسک تمسخر فیلسوفانه ناهنجاری‌های جامعه است و ما را وادار می‌دارد تا به کمک امر مضحک از عهده امر مرموز برآییم و هرگونه نسخه نهایی از حقیقت را به چالش می‌کشد. گروتسک درصد کشف ماهیت ترکیبی، پرتناقض و پرابهام زندگی است.

کارناوال فرصت دیده‌شدن شهرها نیز هست. عرصه‌ها و فضاهای عمومی شهر، به محل نمایش و اظهار وجود شهروندان تبدیل می‌شود. اغلب مسیر حرکت کارناوال‌ها، سبب شکل‌دهی و جهت‌دهی توسعه فضاهای شهری می‌شود. مسیر عبور کارناوال با انباشت خاطرات جمعی شهروندان، هویت پیدا می‌کند و به همین دلیل به تدریج ابنیه‌های مهم و گره‌های مهم شهر در طول مسیر کارناوال‌ها شکل می‌گیرد و این مسیر به ستون فقرات و استخوان‌بندی اصلی شهر بدل می‌شود. سابقه برگزاری کارناوال در ایران و اروپا به گذشته‌های دور می‌رسد. کارناوال استقبال از نوروز با نماد حاجی فیروز و سیاه‌بازی‌ها با پوشش قرمز و صورتی سیاه از جمله کارناوال‌هایی است که هنوز گرچه بسیار کم‌رمق، مشاهده می‌شود. این نماد سرکشی، هوشمندی و صراحت لهجه، خود را در پوشش بلاهت عرضه می‌کند و با آزادی ناشی از آن پرده از خلاف‌کاری‌ها و دغل‌بازی‌های ارباب برمی‌دارد. با وجود این سابقه تاریخی، برگزاری کارناوال‌ها در کشورمان، همچنان بی‌رونق و کم‌فروغ است (**تصویر ۱**). کارناوال با

که همه با هم در آن شریکند و به آن می‌خندند. این برابری بدان سبب است که هیچ‌گفتمان مسلطی وجود ندارد و حتی بعضاً برخی طبقات اجتماعی وارونه می‌شوند. رعیت، ارباب می‌شود، دلقک‌ها پادشاه؛ ابله‌ها، دانشمند و مقدسین مسخره می‌شوند. به بیان دیگر زبان طنز، زبان رسمی و مسلط را به چالش می‌کشد و فضایی خلق می‌شود که صدای طبقات فرودست و توده سرکوب‌شده، به گوش جامعه می‌رسد. این وارونگی حتی برخی اوقات در پوشش افراد نیز نشان داده می‌شود. پوشیدن پشت‌وروی لباس یا کشیدن شلوار بر سر و مواردی از این دست.

طنز و خنده در کارناوال، شباهتی به خنده‌های بذله‌گویانه ندارد، بلکه ابزاری است که فرهنگ مسلط و رسمی را مخاطب قرار داده و تک‌صدایی را به سخره می‌گیرد. صدای خنده و شادی در کارناوال، در واقع صدای شکستن تابوهای اجتماعی است. صدای هلهله پیروزی خرده‌فرهنگ‌هاست که با قراردادهای اجتماعی رسمی در زندگی روزمره، مجال تنفس پیدا نمی‌کنند. به این ترتیب کارناوال بستری است برای تجدید حیات فرهنگی یک ملت. کارناوال اجرا نمی‌شود، سناریو و هنرپیشه ندارد، بلکه توسط مردمان و کنشگرانی که در آن حضور پیدا می‌کنند، زندگی می‌شود. به بیانی دیگر آنان یک زندگی کارناوالی را، یک زندگی از ریل خارج‌شده را تجربه می‌کنند.

میخائیل باختین^۳، منتقد بزرگ قرن بیستم، نخستین کسی است که نظریه کارناوال‌گرایی را در زیرمجموعه فرهنگ عامه و طنز مطرح کرد. گرچه قبل از او نیز دیگران موضوع کارناوال را طرح کرده بودند، ولی باختین به آن صورتی نظام‌مند داد. نظامی که محور اصلی آن «چندصدایی» است. به نظر باختین کارناوال نشان‌دهنده نافرمانی، نسبیت و دگرگونی است. مؤلفه‌های کارناوال را می‌توان چنین برشمرد (**اسکوپی، ۱۳۹۶**؛ **منصوری، قوامی، برزوی و ادهمی، ۱۴۰۱**):

گفتمان چندصدایی: چندصدایی بر حضور دیگری تأکید دارد و کارناوال این حضور را فرا می‌خواند.

زبان عامیانه کوجه و بازار: در کارناوال زبان غیررسمی و متکثر خودنمایی می‌کند. تصنیف‌های خیابانی و حکایت‌های عامیانه که تمعداً با زبان رسمی و فاخر تقابل دارند.

دیوانگی و داشتن شخصیتی بهلول‌وار: شخصیت‌های کارناوال‌ها در پشت نقاب دلقک‌ها پنهان می‌شوند تا هنجارهای متعارف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را به سخره گیرند و عقلانیت رسمی را به چالش کشند.

نافرمانی از قدرت حاکم: کارناوال از قدرت و نظم حاکم سرپیچی می‌کند.

مرگ: مضمون مرگ در کارناوال جزئی جدایی‌ناپذیر از زندگی

از رویدادها می‌توانند میزبان هزاران توریست از سراسر دنیا باشند. گردشگران حتی اگر ناظران کارناوال باشند هم همان حظ و بهره را می‌برند چون اصلاً کارناوال فراخوانش حضور است و شنیدن دیگری. بر همین اساس است که سبب توسعه فردی و اجتماعی جوامع می‌شود و به دلیل درآمد حاصل از گردشگری، توسعه اقتصادی و رفاه اجتماعی را نیز به دنبال دارند. سزاوار است این نماد فرهنگی بازآفرینی شود. نیازی به ستاد و برنامه‌ریزی‌های دولتی هم نیست، فقط کافی است راه بر خلاقیت جوانان باز باشد.

برکشیدن هنر گروتسک یعنی برهم زدن نظم زمان و تاریخ، مسخ شخصیت‌ها و آمیخته کردن چهره انسان با چهره حیوان، زنده کردن اشیا و تصاویر، دنیای متعارف و زبان قدرت را واژگونه می‌کند. صدای خنده و شادی در کارناوال، صدای شکستن فاصله‌هاست و تلنگری است که به جزمیت‌ها و مفاهیم مطلق شده در اذهان زده می‌شود. در کارناوال هر کس صدای دیگری را می‌شنود و به گونه‌ای اجتناب‌ناپذیر شخصیت دیگری را هر چند به صورت موقت شکل می‌دهد. بی‌تردید کارناوال‌ها از جاذبه‌های مهم گردشگری شهری هستند و همچون بسیاری

تصویر ۱. بالا: کارناوال نیس فرانسه - پایین: کارناوال نوروز یزد. مأخذ: <https://dorezamin.com>, <https://sedayiran.com>

پی‌نوشت‌ها

۱. Carnival
۲. Mikhail Mikhailovich Bakhtin، ۱۸۹۵-۱۹۷۵: فیلسوف شهیر روسی
۳. Grotesque

فهرست منابع

- اسکویی، نرگس. (۱۳۹۶). مؤلفه‌های کارناوال باختین در رمان نگران نباش. پژوهش‌نامه نقد ادبی و بلاغت، ۱۶(۱)، ۱۴۰-۱۵۷.
- قافله‌باشی، سیداسماعیل و حسینی، فرشته السادات. (۱۴۰۰). عناصر گروتسک و مدرن‌گرایی در رمان شازده احتجاب گلشیری. مطالعات زبان و ادبیات غنایی، ۱۱(۲)، ۷۳-۹۸.
- منصور، نعمت؛ قوامی، بدریه؛ برزوی، رضا و ادهمی، جمال. (۱۴۰۱). بررسی مؤلفه‌های کارناوال در داستان‌های عزاداران بیل غلامحسین ساعدی. پژوهش‌نامه ادبیات داستانی، ۱۱(۲)، ۷۳-۹۸.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

بسته‌نگار، مهنروش. (۱۴۰۱). کارناوال: توسعه اجتماعی، توسعه گردشگری. گردشگری فرهنگ، ۳(۱۰)، ۴۹-۵۲.

DOI: 10.22034/toc.2022.365624.1093

URL: http://www.toc-sj.com/article_159411.html

